

HANNES BÖHRINGER

Hiba hiba hátán

Mi hiányzik? Pénz van a tárcában. Vásárolnom kell. Van elég kenyér, de nem nálam. Elég pénzem van, de e pillanatban nincs nálam. Hol van a legközelebbi pénzautomata? A bankkártyám! Észreveszem, hogy valami hiányzik. Hiányt érzek. Jól vagyok, nem hiányzik semmi. Ki tudja, lehet hogy már beteg vagyok, és csak akkor veszem észre, ha már késő. Ameddig észreveszem, hogy valami hiányzik, a hiányzó még itt van, jóllehet hiányként távoli. Hogyan jutok a hiány nyomára, ha nem érzem már, ha már elfelejtettem? De nem is akarom bebeszélni magamnak, hogy valami hiányzik.

A fák kiszáradnak. Hiányzik nekik az eső. Elég esik, de nem itt, ahol azok a fák állnak, amelyekre gondolok. Datívban van a dolog, amikor valami hiányzik. A hiányt korlátozzák. Elég a pénz, de nekem most hiányzik. Datívban van az észlelés, érzékelés és megítélés. Valami hiányzik számomra a levesből, és nem tudom mi; valami, egy fűszer. Az íze még megvan.

Nincs pénz a tárcámban. Az én hibám. A hiányból hiba lesz, amit egy személynek rónak föl, egy tárgynak, egy képződménynek. Ki csinálta? Ki a felelős? Ki hibázott? Mindig ugyanaz, túl hanyag vagyok, feledékeny, pazarló. Mindenkinek vannak erősségei és gyengeségei. Mindenkinek vannak hibái és mindenki hibázik. Nem nagy dolog, gondolja az ember. Olykor azonban mégis az. Olykor hiányzik a legfontosabb, az együttérzés, segítőkészség, kímélet, felelősség. Még szerencse, hogy sok tévedésnek nincs következménye! Am gyakran egyáltalán nem vagyok képes jól csinálni; ennek vagy annak a lábára kell lépjek. Akár-hogy is döntök, rossz, téves. Szorongatott helyzetben vagyok és a kisebbik rosszat kell megtalálnom. Melyik az? Hibát hibára halmozni, futólagos, végzetes, észrevétlen hibákat. Egyik túlzással

a másikat egyenlíttem ki. Képesek vajon a hibák arra, hogy kölcsönösen megszűntessék egymást?

Sok minden hiányzik, bátorság, jóakarát, megértés, hajlandóság, jóság, türelem, jóérzés, belátás. Nem mintha nem lennének. De a megfelelő pillanatban hiányzanak. Elmulasztom, nem figyelek, és aztán megesisik. Tévedek, tévedések csapdájába esem, nem tudok kiszabadulni, és dühös leszek. Meg kell fordulnom, mert az ellenkező irányba mentem. A helyes nem feltétlenül a helytelen megfordítása. Tévedni annyit jelent, mint valamit helytelenül tenni. Egy apróság, egy téves mozdulat, egy buta szó, és mindennek vége.

Az igaz is lehet a hamis ellentéte. Hamis pénzzel fizetek. Úgy néz ki, mint az igazi. Az eladónő elfogadja. Gyakran az ember maga sem tudja, hogy hamis pénzzel fizet. Amikor felváltották, észrevétlenül maradt, mint egy vélemény, amit osztottunk, mert helyesnek tartottuk. És most már nem gondolkodunk róla.

Hamisítok, másolok valamit és eredetiként adom el a kópiát. A másolat olcsó. Nagy tömegben (copia) állítható elő. Az eredeti egyszeri. A hamisítás ártatlanul mint másolás kezdődik. Még mielőtt az emberek tudnák, mit tesznek, már el is kezdték a másolást. Te megversz engem, én megverlek téged. Továbbadom, amit eltanultam. A kicsik a nagyokat utánozzák. Az utánzás során keletkező hibák gondoskodnak arról, hogy ne ismétlődjék meg minden. Kezdetben nem az eredeti van, hanem egy másolat másolata. Csak fokozatosan jutunk a magunkhoz hasonlók és a magunk nyomára, és vesszük észre, mi eredeti, és mi hamis. Mindenütt másolatok vannak. Miről ismerem fel egy eredetit?

Hagyom magam megtéveszteni. Így megtanulom a megtévesztést, és nem is kell a csapdájába esnem. Áltatok, mert a többiek is áltatnak. Aztán észreveszem, hogy becsaptak, és magam is elkezdek becsapni másokat. Különben vesztes lennék. Utánzok másokat, továbbadom a hamis pénzt, amit nekem adtak. Hogyan veszem észre az önbecsapást, ha magamat hamisítom? Becsapott becsapó vagyok. Amikor felismerem, hogy mit csináltam hamisan, már mindig késő, már kiszökött a hamis szó. Nem tudom visszatartani és nem tudom visszacsinalni. Megesett. Utána az ember okosabb. Vajon felhagy ezért a becsapással?

Ami megtörtént, megtörtént. Sem bocsánatkérés, se kárpótlás vagy szégyen, sem az ígéret arra, hogy nem történik meg többször, nem teszi meg nem történtté a hibát. Nincs visszaút. Az idő előre halad. Ha valamit rosszul írtam, ki tudom javítani. Így legszívesebben az elkövetett hibákat áthúznám, kiradíroznám, annulálnám, és onnan kezdeném újra. De áthúzva, „cancelled”, a hiba még mindig ott van. Az áthúzás során még egyszer végig csinálom, kínosan megismétlem azt, amit tévesen tettem, és felülbírálván kitörölöm (cancel culture). Ez nem esik nehezemre. Most már jobban tudom. De a javítás sem lesz hibátlan.

Hibázok és ingadozom az önáltatás és önvád között. Meglehet, hogy már a kérkedő önvád is az önáltatás egy formája, mintha ettől kezdve nem vétenék hibát. Hogyan tudom józanul látni ma-

gamat? Úgy tűnik, nekem jobban áll a datív, mint az akkuzatív. A részes eset „vádol”. Miért akarok hibátlan, makulátlan lenni? Mindenki hibázik. Hibázni emberi dolog. Ez azonban nem ment fel a hibázás alól. Ferdén visz minden a szerencséhez és a szerencsétlenséghez. Hibával kell a hibát korrigálni. De nem akarok hibázni. Ezek így is gyakran már elég súlyosak. Az idő rövidre szabott. Kevés annak kiderítéséhez, hogy most mi a helyénvaló és mi a jó megoldás. De lehet, hogy nem érnék a megfontolásaim végére.

Hogy ne lássunk túl sok szerencsétlen véletlent, elmulasztott alkalmat és súlyos hibát, meghamisítjuk a történetet, a sajátunkat és a nagy közöset, legendákká, olyan történetek másolatává, amelyeket már ismerünk. Így válnak hasonlónvá. Reményről és csalódásról, megtévesztésről és csábításról, összeesküvésről és árulásról, elnyomásról és felszabadításról szólnak. A vereségből győzelem lesz, a kudarcból diadal, a balszerencséből hősiesség lemondás, a szerencséből érdem. A hibák törléséből végül firkák lesznek, amelyekből régről ismert mintázatok rajzolódnak ki, példaképek nyomán készült képek.

Minden téves, el vele! A firkálás kaparászássá fokozódik. Ami téves, azt törölni kell. A hibáknak el kell tűnniük. A megnevezésből megszüntetés lesz. Abolicionizmus. El a hamissággal, még ha semmi sem marad utána! Akkor végre újra előlről lehet kezdeni. Mi hiányzik ebből? Nem számol az új hibákkal, az önáltatással, az ember elégtelenségeivel.

A 19. századi abolicionisták a rabszolgaságot akarták eltörölni. De a rabszolgaság nem tűnik el, csak az észlelés szélére söprik, ahol más formákat ölt. A szabadsághiányhoz nem szükséges az inség, nem kell külső kényszer; önkéntességként és önáltatás-ként rejtőzik az utánczás hatalma alatt. Mi hiányzik? A szabadság, az igazi, a hamisítatlan. Azt teszem, amit akarok, és nem más. De kényszer nélkül sem azt teszem, amit akarok. Mi gátol meg? Mit akarok egyáltalán? Be vagyok zárva az elképzelésekbe, előképekbe, kívánságokba, illúziókba, hamisításokba.

Nietzsche szilárdan kitartott amellett, hogy rabszolgaságra szükség van, elengedhetetlen egy kultúra létrejöttéhez. A többségnek, akár akarnak, akár nem, keményen kell dolgoznia, hogy ezáltal némely kevesek játszhassanak, azt tehessék vagy hagyhassák el, amit akarnak. Csak kevesek, az „előkelők” képesek valamit kezdeni a szabad, múzsai idővel. A többieket foglalkoztatni kell, különben ostoba gondolatokra jutnak.

Ez már magában is a munka megszüntetése ellen szól. Ám közben – így Nietzsche – becsúszik egy hiba. Az ember elkezd becsülni a munkát, túlbecsülni. A keresztények vezeklés és erényté tettek a munkát, rabszolgamorált hoztak létre. A munka így elengedhetetlen és termékeny lett, s végül mindenkit elragad. Mindenkinek dolgozni kell és hasznossá kell tennie magát. Legalábbis úgy kell tenniük.

A „rabszolgafelkelés a morálban” (Nietzsche) a „minden érték átértékelése”, az antikvitás keresztény átfordítása. A munka-

morál a múzsai kultúrát váltja le. Az önteltségből alázat lesz, a múzsai tevékenységből szolgálat. Az új fizetőeszköz az egyszerű népnek kedvező, nem az előkelők számára. A népnek dolgoznia kell, és ez elhalasztja az előkelők elleni bosszúját. Nem küzd, hanem meghamisítja a pénznemet, mondja Nietzsche. A maguk javára hamisítanak egy istent, aki a napok végezetén büntet és jutalmaz. A régi görögök hamisítása jobb volt.

Melyik hamisítvány iránt nagyobb a kereslet, melyiket utánozzák, hiszik el? Ez a döntő a világtörténelem piacán. Itt kereskednek, itt cselekszenek. Szavakat, fogalmakat, véleményeket, értékeket mint árucikkeket vetnek latra, ruháznak fel új jelentéssel – régiek tűnnek el –, föl- és leértékelnek és cserélnek. Különböző pénznemek versengenek egymással. Melyik pénznemet tartják többre. Itt történik meg minden érték átértékelése. Ebben jutott érvényre a keresztény alázat az antik-arisztokratikus önteltséggel szemben. És ezt akarja Nietzsche visszafordítani.

Az alázat fogalmát Szt. Pál levelei hozzák forgalomba. Az alázat emberi utánzása annak, amit Isten vitt végbe, a fentről szolgálatba történő leereszkedést, az emberi világ lapályaiba, egészen a méltatlan halálig a keresztény, az önzetlen szolgálatot (Fil 2,5–11). Isten szolgálata az emberek „kiváltása” (Mt 20,28; Mk 10,45; Róm 3,24), akik a „bűn szolgátságában” (Róm 6,6), hibákba, tévedésekbe bonyolódtak, amelyekből önmaguk nem képesek kiszabadulni. Talán azért is vált sikeressé az alázatnak ez a fogalma, mert magában szünteti meg az önhittséget. Az alázat a nemeslelkűség és emelkedettség legmagasabb formája. A rabszolga (servus) szolgál. A szolgálat (servire) azonban megóvás és megtartás (servare). Ki szolgál kinek? A szolgálat (service) a fentet és a lentet, a vezetést, ráhallgatást és követést cserekapcsolatban hozza össze egymással. Ezért képes az uralom arra, hogy szolgálatként kasírozza magát. Mindent el lehet hibázni.

Nem mindenről döntenek a fegyverek. A világ nemcsak egy csatamező, hanem egy piac is. Itt eladók és vevők, áruk és rabszolgák vannak. Az emberek adnak, vesznek és embereket is áruba bocsátanak. Vesznek és őket is eladják. Magukat adják el, hogy szabaddá váljanak, dolgoznak, pénzt keresnek, hogy kiváltsák magukat. Ezzel valahová el szeretnének jutni, ahol szabadságot ígérnek, részt akarnak venni benne, utánozni akarják. Az eszközök azonban szűkösek. Csak olcsó másolatokat engedhetnek meg maguknak a múzsai időből és luxusból, amelyeket túl drágán adnak. Annyi minden hiányzik. Az ember megerőlteti magát. Hitel kell! Hol a hitelkártyám. Eladósodtam. A hitelezők elvesztik a bizalmat. Itt már csak a hamisítás és önbecsapás segít. Megszépítik a helyzetet, meghamisítják a mérleget. A vége csőd, fizetésképtelenség, adósrabszolgaság. A nehézségeket az ember már nem képes a maga erejéből „oldani”. A felhalmozott adósság ledolgozása nem akar véget érni. Olykor elengedik a tartozást. Mert ugyan mi haszna van egy hitelezőnek az elkeseredett szolgákból? A tartozásokat, a hibákat eltörlik.

Az adósságelengedés azt jelenti, hogy nem kell előteremteni a tartozás eszközeit. A hibák, tévedések törölve vannak. A görög bűn, *hamartia* szó az Új Testamentumban eredendően hibát, a részesevés elvétését (*merosz*) jelenti. A részesevés (*meiromai*) a latin nyelvben mint *mereo* (kiérdecelni, megszolgálni, megkeresni), *merx* (áru, ár, fizetség, „rész”), *mercatus* (kereskedés, piac) és *commercium* (kereskedelem, csere, elosztás) jelenik meg. A piac a csere és kereskedelem színhelye. Valaki odaad valamit, és ezért kap valamit, ami hiányzik neki. Az ember azért cserél és kereskedik, hogy valami haszna legyen. Részesevni akarok belőle. Ehhez szabadnak kell lennem, hogy kereskedelemre jogosult, üzletképes legyek. Ámde áru vagyok a rabszolgapiacra, s egyik illúzió a másik után vesz meg és ad el, míg nem valaki kivált.

Ez az a „csodálatos csere” (*admirabile commercium*), amit a keresztények ünnepelnek, *felix culpa*, boldog bűn, felfoghatatlan szeretet! „[H]ogy a szolgát megmentsed, Fiadat sem kímélted érte.” Exultet! Így hangzik Húsvét éjjelén az ujjongás. *O beata nox*. Isten és ember megismertetnek, magukat kölcsönös cserébe adják. Ebben Isten a szolgálatkész, az emberek alig képesek követni. A kezdetet az isteni váltságdíj képezi. Isten emberré lesz és „szolgatartó” ölt. Csak így nyernek az emberek részesevést az isteni természetből, válnak Isten gyermekeivé és Krisztus társörököséivé. (Róm 8,17; 2Kor 17–19). Ez a csere (*katallagé, commercium*), a kiengesztelődés (*reconciliatio*, „újraösszeállítás”) Istennel – Istentől indítva, és folytatódik zsidók és a „népek” (Róm 3,27), keresztények és nemkeresztények, gazdagok és szegények, erősek és gyengék, az ember és világ közti csereként. A kereszténységnek küldetése, hogy magán túlnójon. A csodálatos csere szétrobbantja egy vallás zárt formáját. A vallási forma nem határozza meg a csodálatos cserét. Az megtörténik. A csodát ünnepli. A csere, miként az elhibázása, végighúzódik a kereszténységben. Ebben az át- és keresztülhúzótságban él.

A kiváltás egyelőre csak tulajdonváltás. A rabszolga új uralom alá kerül. „Legyen nekem a te beszéded szerint” – mondja (Lk 1,38). Az én datívba vált át, és az „adottságban” megtalálja szubjektivitását és szabadságát. Többé már nem tárgy, hanem körülmény. Ezt inkább ki tudom bírni és meg tudom változtatni; könnyebben mellőzni tudom a hamisítást és önbecsapást. A datív a valóság iránti érzékenységgel és felfogóképesseggel ajándékoz meg. Az adottság kívánja és meghatározza cselekvésemet. A heteronómia és az az autonómia már nem ellentétek. Az önkéntes szolgátság a filozófusok számára árulás, a keresztényeknek beteljesedés.

A gyermekek és örökösök datívban vannak. Az egyik ajándékba kapta az életet, a másiknak örökség jutott. Az örökös elhunyt, az örökös árva maradt. A szavak több nyelvben is közös eredetűek (*Erbe, orphan*). Isten halt, a Golgotán halt meg. „Mi öltük meg őt”, írja Nietzsche (*Boldog tudomány* 3,125). Isten a Felvilágosodás keresztjén halt meg, áthúzóva mint hamisítás és

önáltatás, egy meghíúsított bosszú elképzelése, egy kitaláció az élet véletleneinek elviselésére, a nép kábítására, egy hasznos és káros fikció, ami gátolja a haladást és a szabadságot. Hiányzik Isten, amikor nekem hiányzik? És ha nem érzem hiányt: mégis itt van? Fikció vagy valóság, az utamban áll.

Mintha Isten egy atyai rabszolgatartó volna, aki fia alakjában saját magát cseréli be! Elkerülhetetlenül emberi módon analógiákban és hasonlóságokban gondolkodunk. Ezért kell az emberek Istenről szóló beszédét áthúzni, törölni. Minden ember és Isten közti hasonlóság ellenére messze túlnyomó a hasonlíthatatlanság, állapította meg már a negyedik Lateráni zsinat. Ezért vannak ezekben a kijelentésekben korrektúrák a korrektúrákon, javítások, értelmezések, amelyeket megint csak áthúznak és javítanak; kiegészítések, melyeket újra ki kell egészíteni, anélkül hogy valamikor is az egészet fel lehetne fogni. Valamikor elfogy a türelem, az alázat már rég hiányzik. Ezért az egész törlésre kerül. El vele! Az egész hamis. Eltávolítani! Abolicionizmus. (A kormányfők bizottságokat hoznak létre: el a műanyagzacskókkal!)

Az, hogy a hibák megszüntethetők, az accusativus illúziója. Nem lesznek megsemmisítve, csak kikerülnek a látómezőből, „eltávolítják” őket, és megváltoztatják kinézetüket. Az elnyomás, rabságba döntés és kapzsiság nem tűnnek el, csak alámérvülnek és más helyen bukkannak újra fel. A kitörölt helyek megtévesztőek. Egyáltalán nem maradnak üresen, megtelnek azzal, ami hiányzani látszik és nem talál más helyet. Csak nem tudni, mi volt ott előtte; milyen hibák lettek lecserélve újakra. Mi hiányzik? – a történet, a menet, a keresztülmenés mindazon és áthúzása mindannak, ami megtörtént, önbecsapás és önvád nélkül, a történelem mint adottság és esemény, datív és nem akkuzatív történetek, hogy még kibetűzhető legyen az, ami ki lett húzva.

Minden kizökken a kerékvágásból, kisiklik, mert valami mindig közbejön. Ezért nincs hirtelenjében pénz a zsebben. Lenne, ha nem történt volna valami előre nem látott. Ezért kell adósságot adóssággal törlesztenem, és remélnem, hogy ez egyszer még jól megy. Adósságot adóssággal törleszteni annyit tesz, mint hibát hibával javítani. Valami mindig hiányzik. Minden elhibázott és félresiklik. Gyakran szerencsénkre. Mert már a célok is tévesek voltak. A hibák megestek. Nem tudom őket magamtól visszacsinálni úgy (rákmenet, cancer, cancel), hogy törölöm őket. Számomra csak törölthetnek. A múlt törlése csak így kerülheti el az önbecsapást és az önváddal való kérkedést. Így azonban minden jelen van, a hiba és a hiányzó – a hiány nyomaiban.

Ami továbbra is hiányzik: miért vannak bonyolult történetek hibákról, adósságról, „bűnről” és isteni váltságról? „Csodálatos” (*admirabile*) jelzővel illetik és dicsőítik, mint egy éjszakai csodát. Hogy is lehetne egy csodát másként érthetővé tenni, mint az elhibázásával.

(Tillmann J. A. fordítása)